

Kyrkogårdsvandring i Nora den 16 juli 2019.

Tema: Orgeln i Nora kyrka. Historik.

Donatorn av kyrkorgel 1860. Hedvig Elisabeth Hasselhuhn Borgström född 1789 i Nordvik och död 1862 i Nordvik.

Hedvig var dotter till befallningsmannen Fredrik Hasselhuhn (född 1753 död 1798) på Nordvik. Hedda Hasselhuhn gifte sig med lantmäteridirektören Jonas Borgström (1787-1837). Paret synes inte haft några barn. De blev ägare av två Nordvikshemman 1836, då Erik Petter Holmberg tvingades flytta från Nordvik till Folkja efter en arvstvist med Hasselhuhn släkten.

År 1846 såldes Nordvik till lantmätaren Theodor Sandström (1822-1888) gift med Ulrika Leuf från Lund. Sandström startade ett stort brännvisbränneri på Nordvik med spannmålsråvaror som odlades på Nordviks ägor. Spritmissbruket var stort i Nora på den tiden och Sandström åtog sig att inte sälja sprit till Noraborna. Nordvik gick i konkurs 1863 och köptes av Hedvig Hasselhuhn Bergqvists son Henrik Holmberg (född 1821). Holmberg sålde Nordvik 1868 till Hushållningssällskapet som där startade Nordviks lantbruksskola.

1855 beslutade sockenmännen i Nora att inköpa en orgel till kyrkan. Eftersom kyrkan höll på att repareras var sockenstämman emot mera utgifter. Då kom en donation från Hedvig Elisabet Hasselhuhn Borgström (1789-1862). Hon var då änkefru och donerade 4000 Riksdaler till kyrkan för att köpa en orgel. Med tvekan accepterade sockenmännen detta trots att orgeln kostade 8 000 kr. År 1862 invigdes orgeln. Donationens villkor var att församlingen-sockenmännen skulle underhålla gravvården som än i dag står vid sidan om Holmbergs gravsten vid kyrkporten, grav nr 105 a och b. Senaste guldinläggningen i stenens text var 2011.

Gravsten för Hedvig Hasselhuhn Borgström. Född 1789 död 1862. Nora kyrkogård.

Hedvig Elisabet Hasselhuhn Borgström. Orgeldonator 1862.

Släktschema. Hedvig Hasselhuhn Borgström född 1789 och Hedvig Bergqvist Holmberg född 1791 var kusiner.

Henrik Hasselhuhn. Född 1722 död 1802 i Nordvik. Kronofogde-Landskamrer. 6 barn. Sonen Fredrik Hasselhuhn och dottern Anna Elisabet Hasselhuhn fortsätter släkten.	
Sonen Fredrik Hasselhuhn född 1753 död 1798 i Nordvik. Befallningsman i Nordvik. 3 barn. Dottern Hedvig Elisabet Hasselhuhn fortsätter släkten.	Dottern Anna Elisabet Hasselhuhn född 1761 död 1835 i Nordvik. Gift med kronofogden Nils Bergqvist. 7 barn. Dottern Hedvig Bergqvist Holmberg ärvde Nordvikshemmanet och fortsätter släkten.
Dottern Hedvig Elisabet Hasselhuhn född 1789 död 1862 i Nordvik. Gift med Lantmätare Jonas Borgström. Genom utköp av Holmberg vid arvstvist blev Hedvig Hasselhuhn Borgström ägare av två hemman i Nordvik. Barnlösa	Dottern Hedvig Bergqvist Holmberg född 1791 död 1829 i Nordvik. Gift med kronobefallningsman Erik Petter Holmberg i Nordvik. 6 barn.
Hedvig Hasselhuhn Borgström donerar år 1860 4 000 Riksdaler till Nora kyrka för köp av orgel.	När Hedvig Hasselhuhn Bergqvist Holmberg kvist dör 1829 övertas den Hasseluhnska Nordviksgården 1836 av släkten Hasselhuhn (Hedvig Hasselhuhn Borgström)
	Erik Petter Holmberg tvingas flytta från Nordvik och bosätter sig i Folkja och gifter om sig.
	Sonen Henrik Holmberg född 1821 död 1869 blir grosshandlare i Hammar.
	1863 gick Nordvik i konkurs. Henrik Holmberg inköpte gården på auktion för 43 000 kr. 1868 sålde Holmberg Nordviksegendomen till Hushållningssällskapet som startade Nordviks lantbruksskola där.

På kyrkogården i Nora vid södra porten står två stora gravstenar. Den ena tillhör befallningsmannen Erik Petter Holmberg som avled 1950 i Folkja och den andra stenen tillhör Hedvig Hasselhuhn Borgström som dog 1862 i Nordvik.

Kronofogde Erik Petter Holmberg 1783-1850 i Folkja. Gammal stor gravsten vid södra kyrkporten.

Länsman Erik Petter Holmberg föddes 1783 i Härnösand. Han dog 1850 i Folkja. Holmberg började en anställning på kronofogdeämbetet som från 1721 varit förlagt till Nordvik. Han träffade där kronofogden Nils Bergqvists ¹ dotter Hedvig Hasselhuhn född 1791 på Nordvik. De gifte sig 1812 och Holmberg övertog svärfaderns fogdeämbete. Omkring 1815 förvärvade de hustruns stora hemman i Nordvik. De fick 6 barn, bl.a sonen Henrik Holmberg född 1821 som blev grosshandlare i Nyland och som på exekutiv auktion år 1863 återköpte moderns hemman i Nordvik ². Hemmanet hade gått ur Holmbergssläktens ägo genom div. arvstister år 1829 när Henriks mor Hedvig Hasselhuhn Bergqvist dog.

Länsman och kronobefallningsmannen Erik Petter Holmberg och hans första hustru Hedvig Hasselhun Bergqvist. Gamla kyrkogårdens mest exklusiva läge vid kyrkporten vid Nora kyrka. Foto Tore Ramström 2010.

¹ En annan dotter till kronofogde Bergqvist var Anna Lisa Bergqvist född 1799 och hon gifte sig med patron Wikner i Fantskog. Gården i Fantskog anses ha varit en av de sista herrgårdarna i Norrland.

² Henrik Holmberg köpte Nordvik 1863. Han lät uppföra ett ståtligt bostadshus. Detta hus är numera rivet. Holmberg sålde Nordvik 1868 för 43 000 kr till Västernorrlands läns hushållningssällskap som flyttade lantbruksskolan från Nyland, Hammar, till Nordvik.

J. P. Holmbergs hustru Hedvig Hasselhuhn Bergqvist Holmberg dog 1829. På grund av släktfejder kom det Hasselhunska Nordvikshemmanet att övertas av Hedvig Elisabet Hasselhuhn Borgström född 1789 på Nordvik och död 1862 på Nordvik. Hon var gift med lantmäteridirektören Jonas Borgström (1787-1837). Länsmän E. P. Holmberg blev år 1836 tvungen att flytta från Nordvik med sina 6 minderåriga barn. Han köpte hemman nr 4 i Folkja, där nu Håkan Sellstedt bor. Holmberg gifte sig 1831 med Ulrika Sofia Decker född 1812 i Härnösand. De fick tillsammans 2 barn. Ulrika dog 1867 i Folkja. E. P. Holmberg var statens företrädare för härad och socken och förekommer ofta handlingar från sockenstämma och kyrkoförvaltning. Efter Holmbergs död 1850 såldes hemmanet i Folkja till länsmän Lene´.

Holmberg med anknytning till Nora i nutid.

På 1860-talet hade Henrik Holmberg (född 1821 död 1869) ett sommarhus i Långänget. År 1872 var familjen där. Ett kraftigt åskväder drog över Långänget och en blix slog ner i huset. Deras 3-åriga dotter Emma dödades av blixten liksom hennes guvernant. Modern Ulla klarade sig.

På 1950-talet var Bo Holmberg sågverkschef på Lugnviks sågverk. Hans hustru hette Märta Holmberg. Hon var folkskollärare vid Klockestrandsskolan. Jag var hennes favoritelev eftersom jag satt stilla i skolbänken och alltid kunde läsa upp de psalmverser vi skulle lära oss varje vecka.

Birgit Öberg var av Holmbergs släkt och har med maken Jean C Öberg haft ett fritidshus i Nora. Hon har skrivit boken "Sågspar" om släkt och industrier i Ådalen.

Hasselhuhn med anknytning till Nora kyrka.

Simon Geting på Åbordsön var kyrkobyggmästare. Han var med att uppföra Nora kyrka 1804-1806.

Simon Getings dotter Anna Brita Geting gifte sig med pastorn Pehr Brandell född 1781. Brandell blev pastor i Nora 1817 och han var en stor predikoman som ivrade för fattigvården och nykterheten.

Simon Getings dotter Ulrika Geting gifte sig 1824 med Erik Hasselhuhn född 1795 i Skullersta. Erik blev kyrkoherde i Bodum. Erik var brorsbarn till Fredrik Hasselhuhn född 1753. Fredriks dotter Hedvig Hasselhuhn Borgström född 1789 var donator till ny orgel i Nora kyrka.

Musik och sång i kyrkorna. Kantor och organist.

Sång och musik har förekommit i världens kyrkor sedan 600-talet. Det är s.k. liturgisk musik och liturgisk sång i samband med gudstjänsten. Liturgisk musik är ex.v preludiet som inleder gudstjänsten och postludiet som avslutar gudstjänsten. Liturgisk sång är vanligast psalmer men nu förekommer alltså oftast moderna sånger.

Under den medeltida katolska tiden var det prästen och kyrkans körer och korgossar som sjöng. Men sedan Martin Luther och Gustav Vasa³ genomfört reformationen⁴

³ År 1547 bestämde Gustav Vasa vilken kyrkorgel som skulle byggas i Uppsala domkyrka. 1690 fick domkyrkan en ny orgel.

⁴ Reformationen innebar bl.a att vid gudstjänsten skulle svenska språket användas. Bibeln kom 1541 i sin helhet på svenska.

1541 och den Lutherska läran, blev det vanligt att även församlingen deltog i kyrkosången. Kantorn och klockaren var de som ledde sången. Organisten svarade för musiken, bl. a orgelspelet. Nu har organisten examen från Musikhögskolan som från 1881 ger behörighet för kyrkomusiker. 1930 tillkom en lägre behörighetsgrad.

Numera är kyrkomusiken och sångerna en viktig del i den kyrkliga aktiviteten.

Musikinstrument

För att ackompanjera sången började man att tillverka olika instrument. Redan på 300-talet tillverkades orglar i Turkiet. Det tog dock många år innan landsortskyrkorna skaffade riktiga instrument. Man gjorde först enkla och lätthanterliga instrument som psalmodikon. Det var en trälåda med en spänd tarmsträng och siffror på lådan vilka man spelade efter och spelaren behövde inte kunna läsa noter.

Sången och psalmboken

Den första svenska psalmboken trycktes år 1695 ⁵ i 1,5 miljoner exemplar. Den kompletterades 1697 av en koralbok med melodierna. Koralboken var länge ej för vanligt folk, därför att landsortskyrkorna saknade instrument. Det var klockaren som lärde församlingsborna melodierna och ledde sången. Kantor är en befattning inom kyrkan och denne skulle leda församlingssången och utbilda sångkören. Många lokala variationer av melodierna uppstod från församling till församling.

Efter hand började fler och fler kunna läsa i psalmboken. Det kunde orsaka att kyrkornas små och fåtaliga fönster utökades genom ombyggnad av kyrkan och ljusinsläppen blev större. Nora kyrka fick elektriskt lyse först 1930 med 29 ljuspunkter, 94 ljuspunkter i kristallkronorna och 3 i tornet. Strömmen levererades av Östbygdens elektriska och kom från turbinen i Salteå.

Psalmer ⁶ sjöngs inte bara i kyrkorna utan även i hemmen. Man sjöng i svåra stunder som vid åskväder, vid olyckor, när man gått vilse, vid farliga arbeten i gruvor eller till sjöss vid storm.

I Nordingrå finns upptecknat år 1872 att en mor uppmanade sin dotter med nyfött barn att psalmboken alltid skulle läggas på barnet som skydd tills det blivit döpt.

Folkskolan med dess folkskollärare lärde efter 1847 barnen både psalmernas texter och melodier.

Orgel.

Orgel är en form av blåsinstrument. Mycket luft pressas in i ett blåsverk och fördelas via tangenter och pedaler till olika pipor där ljud uppstår.

På 1500-talet började rika församlingar i Sverige att låta bygga orglar. St Petri kyrka i Malmö hade en orgel från 1500-talet (nu på museum). På 1600- och 1700-talen fick många stadskyrkor orglar. Landsbygdskyrkorna erhöll orglar vanligen i mitten på 1800-talet.

⁵ Psalmboken från 1695 kallas ”Gamla psalmboken ” eller ”Karolinska psalmboken”. Ny psalmbok kom 1819 (Wallinska psalmboken), sedan 1937 och 1986.

⁶ Psalmerna ”Den blomstertid nu kommer” var första gången införd i 1695 års psalmbok.

I vårt stift köptes orglar till kyrkorna:

Nora 1863. 19 stämmor. 8 000 kr. Nytt orgelverk 1936

Gudmundrå 1833

Helgum 1882

Härnösand 1733

Högsjö 1847. 1 866 Riksdaler. Ny orgel 1908.

Nordingrå 1851 och 1891

Nätra 1858. Gamla orgeln från 1758

Styrnäs 1865

ÅdalsLiden 1864 (orgelharmonium) orgel 1912

Bjärträ 1870. 11 stämmor 4 000 kr.

Orgels uppbyggnad

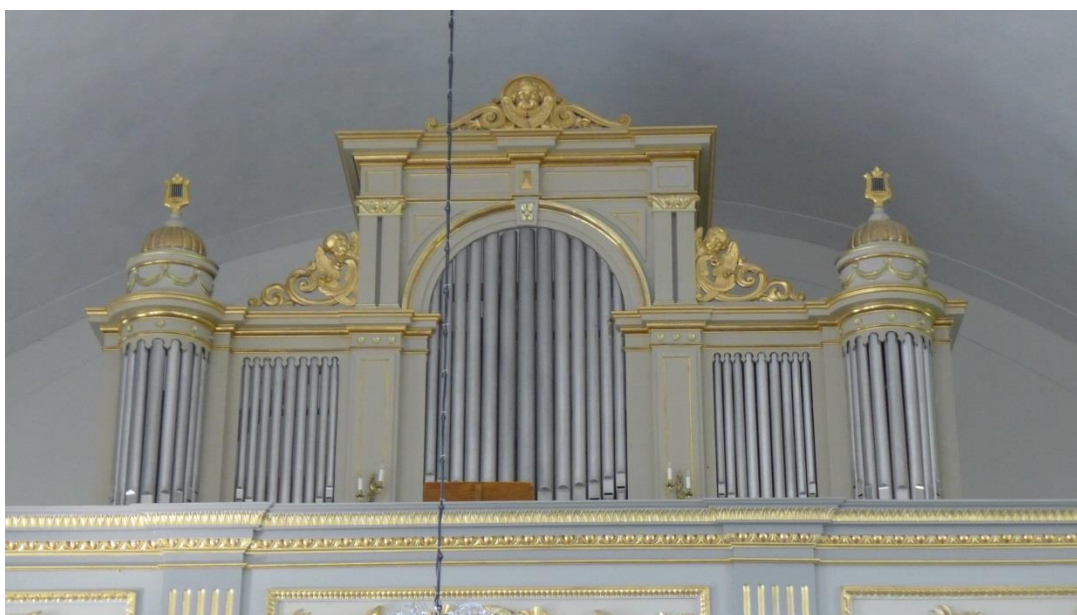
Orgel består av tre byggnadsdelar:

1. Luftlåda med bälgar som fyller luftlådan med luft samt luftkanaler därifrån.
2. Reglerverk med tangenter och registerdrag vilka organisten styr luften till piporna. Klaviatur med manual för händerna och pedaler för fotstyrning.
3. Pipverk består av spelventiler i pipor av trä, tenn eller järn (en pipa för varje ton). Hundratals pipor finns alltifrån makaronstora till meterhöga.

Orgel anskaffades till Nora kyrka 1863 med 19 stämmor. 1936 ombyggdes spelverket till 21 stämmor. 1950 erhöll orgeln nya luftlådor (väderlådor) och utbyggdes till 23 stämmor. Nora orgel har pneumatiskt styrd luftström. Den har en viss eftersläpning men är lättspelad. Gamla orglar var mekaniska. Nu är elektrisk luftstyrning vanlig.

Orgelfasaden

Orgeln är inbyggd i en s.k. orgelfasad. Den är i regel mycket utsmyckad och skall ge orgelanläggningen ett ståtligt utseende. Nästan alltid står orgeln i västra delen av kyrkan, d.v.s mitt emot altartavlan som står på östra väggen.

Orgelfasaden på orgelläktaren i Nora kyrka. Foto 2019. Tore Ramström.

Nora församling beslutar om orgel den 13 maj 1855.

Vid sockenstämman 1855 beslutade stämman att man skulle köpa en orgel. Det skedde genom omröstning där varje stämmodeltagare röstade med sitt selandstal (storleken på hemmanet). Röstningen utföll: 738 seland röstade för ett nytt orgelverk och 298 seland mot.

Beställningen av orgeln uppsköts flera år eftersom kyrkan höll på att renoveras och kostade stora pengar och man behövde ta upp lån.

1860 erhöll församlingen en donation på 4 000 Riksdaler för att köpa en orgel till kyrkan. Donator var änkan Hedvig Hasselhuhn Borgström på Nordvik. Orgeln kostade 8 000 kr varför 4 000 kr måste tas in ytterligare för att kunna genomföra köpet.

Man startade därför upp frivilliga insamlingar 1861. Efter några månader hade 4 000 kommit in.

Den 14 april 1861 tog sockenstämman slutligt beslut om köp av en orgel för 8 000 Riksdaler. Det var orgelbyggaren Nygren i Stockholm som lämnat bästa anbud. Orgeln var klar 1862.

Orgeltrampare fram till 1936.

Orgeln har en luftlåda som under hela speltiden måste fyllas med luft. För det ändamålet fanns en anställd orgeltrampare. Han trampade på bälgar, oftast med två trampor för att få ett jämt luftflöde, vilka fyllde luftlådan (jämför med smeden som hade en bälg till ässjan). Nora orgel har en trampa på södersidan inne i orgeln.

Vid Nora kyrkoråd år 1900 beslutades att följande löner skulle betalas till församlingens anställda:

Lön till klockaren 150 kr per år (prästens assistent i kyrka, skola mm.)

Lön till organisten 175 kr

Lön till kyrkovaktaren 100 kr

Lön till ringaren 100 kr

Lön till orgeltramparen 50 kr.

Båtsman Hans Persson Norberg Björås (född 1842 död 1921) var båtsman på båtsmansbostället i Salom. Den 30 april 1899 beslutade Nora kyrkoråd att anställa Hans Björås som orgeltrampare. Hans Björås arbetade som orgeltrampare ända fram till sin död i januari 1921. Han var i arbete i kyrkan vid nästan 80 års ålder och hade varit orgeltrampare i 22 år. Sedan orgeltrampare Björås avlidit 1921 bestämde kyrkorådet om att utlysa ny tjänst som orgeltrampare. Lönen för orgeltramparen 1921 var 75 kr men skulle ökas till 125 kr per år. Dessutom skulle kyrkorådet undersöka möjligheten till maskinell anordning för orgelns förseende med luft. Vid nästa möte i kyrkorådet den 24 april 1921 bestämdes att budgetera pengar för blåsverk till kyrkans orgel. Det dröjde dock många år innan orgeltramparen ersattes av elmotor.

År 1905 var folkskolläraren S. A. Blomkvist organist ⁷ och klockare. Han fick en lön på 244 kr per år för detta arbete i kyrkan.

⁷ En organist har en högre utbildning för orgelspel. År 1861 fick kvinnor erhålla organisttjänst. År 1881 kom ett beslut om att en examinerad folkskollärare hade rätt att utföra organisttjänst. Kantor har en lägre utbildning och är mer inriktad på sången men är ofta också orgelspelare.

År 1930 drogs elström till kyrkan. Det dröjde dock till 1936 då orgeln försågs med elektrisk motorfläkt. Några år senare fick kyrkklockorna elektrisk ringningsanordning. De två ringarna Jonas Nordkvist och Per Fransén avtackades av kyrkostyrelsen den 19 mars 1939 för 30 år som ringare i kyrkan. De fick 150 kr var i gratifikation.

Organisten. Folkskolläraren i Gräta. Blomqvist. Född 1855 död 1936.

Folkskolläraren vid Kyrkskolan i Torrom Samuel Adolf Blomqvist var född 1855 i södra Sverige men kom via Säbrå till Nora på 1880-talet. I början på 1880-talet hade Nora två lärare. Domkapitlet ålade Nora sockenmän att anställa en tredje. Detta beslut överklagades av sockenmännen men vann inget gehör. 1882 tillträdde Blomqvist tjänsten. 1886 flyttade Blomqvist till en tjänst i Säbrå men återkom till Nora efter 10 år, 1896.

Förutom lärare var Blomqvist en duktig och aktad organist. Han arbetade också som klockare. Blomqvist ägde hemmanet Gräta 5:4 på 5 seland som han köpte 1914 av Jonas Nordgren och det såldes 1947 av hustrun Karin till bröderna Valfrid och Gottfrid Boden (ägs nu av Rolf Andersson).

Blomqvist gifte sig 1886 med Katarina Nordlander (1866-1947) från Allsta. De fick 11 barn varav 9 flickor. Dottern Vendla Teresia Blomqvist (1889-1930) gifte sig 1920 med änkemannen Jonas Norgren (1863) bonde i Gräta. En annan dotter, Hanna Serafia Blomqvist (1891-1981) gifte sig 1918 med Petrus Severin Norgren (1892-1970) i Salteå (brorson till Jonas Norgren).

Tore Ramström

Litteratur och källor

Svenskarna och deras kyrkor. Hanna Enefalk. 2017.

Kyrkornas hemligheter. Ingrid Sjöström. 2013.

Kyrkobyggnader 1760-1860. Del 4. Riksantikvarieämbetet. 1997.

Sågspar. Birgit Öberg. 2013.

Oscar Parkman. Nora. 1970.

Nora Kyrkoarkiv. Landsarkivet.

Några uppgifter om Nora kyrka.

1806. Kyrkan byggdes.

1858-1862. Kyrkan reparerades. Kykorgel inköptes. Ny altartavla.

1912-1914. Kyrkan reparerades. Dopfunten. Apostlarna i altartavlans.

1935-1936. Kyrkan reparerades. Elektricitet. Elmotor till orgeln.

1955-1956. Kyrkan reparerades. Fönster.

1979-1980. Kyrkan reparerades. Målning.

Nya tider och förändringar.1860.

1859. Andra samfund än Svenska kyrkan fick rätt att utföra dop.

1860. Rätt att gå ur Svenska kyrkan till annat samfund.

1863. Ej obligatoriskt att ta nattvard minst en gång per år.

1864. Ej straffbart att inte gå på gudstjänst.

Industrialiseringen kom i mitten på 1800-talet. Industrisamhällen byggdes upp. Bondesamhället var dock kvar länge i landsortsförsamlingar. Frikyrkliga rörelser etablerades kring 1880. Nykterhetsrörelsen stärktes. Folkskolor byggdes och lärare anställdes. Kaffe ersatte spritdrycker vid kyrkobesök.